

Рижєва Надія Олександрівна (1956 р.н.). У 1978 р. закінчила історичний факультет Миколаївського педінституту. Канд. істор. наук, доцент, зав. кафедри українознавства МДУ. Є автором понад 20 наукових і методичних праць. Коло наукових інтересів – *проблеми розвитку національної інтелігенції, історія науки і техніки.*

Миколаїв – центр суднобудування на Півдні України: до історіографії проблеми

Вивчається історія становлення і розвитку кораблебудування в м. Миколаєві на основі історіографічного аналізу наукової, документальної, мемуарної літератури, публіцистичних нарисів.

The history of formation and development of shipbuilding in Mykolayiv on the basis of historiographical analyses is studied. This analyses is made with the help of scientific literature, publicistic essays and memoirs.

У сучасній вітчизняній історіографії помітна чітка тенденція доісторичного краєзнавства, проблеми якого завжди були актуальними. Предметом аналізу даної статті є історіографічний огляд історії становлення і розвитку суднобудування в Миколаєві, що в історичній літературі здійснюється вперше. Завдання автора статті полягає в тому, щоб простежити відображення історії Миколаєва як центру кораблебудівної промисловості та науково-технічної думки в Україні у вітчизняній історичній науці.

Загальновідомо, що з початку свого становлення Миколаїв споруджувався як центр суднобудування, місто корабелів. “Миколаїв народився як придаток до верфі, ним він залишався завжди”, – говорить дослідник Ю.С.Крючков [1]. Певна річ, автори робіт з історії Миколаєва не могли не торкатися проблеми, що визначає головне призначення міста. Певний інтерес до названої тематики з’являється у зацікавлених дослід-

ників уже в середині XIX ст. У 1853 р. в Миколаєві обробкою документів і матеріалів портового архіву займався морський історик О.П.Соколов. Це дозволило йому написати ряд статей про місто корабелів і про його засновника М.Л.Фалєєва [2]. Про Миколаїв як портове місто, верф “військових кораблів” писав у 1860 р. підполковник Генерального штабу А.Шмідт [3]. Вже у першому історичному нарисі про Миколаїв, написаному в 1861 р. адміралом М.М. Кумані, підкреслюється промислова специфіка міста, центра суднобудування [4].

Відмітимо, що у визначений період з’являються публікації з досліджуваної проблеми на сторінках першої міської газети, що виходила в 60-ті роки XIX ст., – “Николаевский вестник”. Її редактором був військовий моряк, капітан-лейтенант (у відставці) Є.С.Павловський. Він друкує ряд статей, що містять важливий першоджерельний матеріал, а також, в певній мірі,

узагальнення концепційного характеру. Є.С.Павловський. друкує статті про життя міста корабелів і в журналі “Морской сборник”, який виходив у Санкт-Петербурзі [5].

Безсумнівною науковою цінністю є видана в 1890 р. прогресивним громадським діячем, письменником, краєзнавцем Григорієм Миколайовичем Ге книга “Історичний нарис столітнього існування міста Миколаєва біля гирла Інгулу (1790-1890)” [6]. Проблема становлення Миколаєва названим автором розкривається на основі документів міського архіву. Ціннісна сутність праці полягає в акценті Г.М.Ге на тому, що місто, суднобудування, флот не могли існувати один без одного.

Оскільки обсяг статті обмежений, то перейдемо до історіографічного аналізу літератури наступного періоду в історії Миколаєва як центра суднобудування – другої половини ХХ ст., що найбільше цікавить нас. У науковій і публіцистичній літературі нового періоду, що подає життя Миколаєва, простежується першочерговий інтерес до історії розвитку в ньому кораблебудування.

Концепція становлення Миколаєва як одного із провідних центрів кораблебудування в Україні знаходить своє обґрунтування у працях авторів радянського періоду. Це знайшло своє відображення в публікаціях ветерана Великої Вітчизняної війни, засновника музею заводу ім. 61 Комунара, А.Л. Журавля. Цінність його робіт, що друкувалися в кінці 60-х – на початку 70-х років ХХ ст. на сторінках газети “Южная правда” і загальносоюзного журналу “Судостроение” [7], полягає у використанні великої кількості джерел, хоч в концептуальному плані простежується радянська школа бачення історичного минулого.

У 70-80-ті роки ХХ ст. виходить інформаційно-довідкова література про місто, де акцентується увага на його промисловій специфіці [8]. Дана література хоч і носить популярний характер, що сприяє знайомству широкого контингенту читачів з історією Миколаєва, допомагає в науковому осмисленні проблеми, що аналізується, в плані введення до наукового обігу матеріалів обласного і центральних державних архівів.

Провідним дослідником історії Миколаєва як провідного суднобудівельного центру, на нашу думку, є доктор технічних наук, професор, заслужений працівник культури України Ю.С.Крючков. Для праць цього автора характер-

не серйозне ставлення до джерел, як опублікованих, так і архівних, введених ним до наукового обігу. Його внесок у вивчення історії міста представлений понад 60 статтями, а також книгами: “Олексій Самійлович Грейг” (1984), “Самійло Карлович Грейг” (1988), “Ім’я на борту” (1988), “Старий Миколаїв і околиці” (1991) [9]. Визнанням цінності праць автора стає публікація статей у загальносоюзних виданнях, зокрема в журналі “Судостроение”. Сферою першочергової уваги Ю.С.Крючкова є історія парусного суднобудування у Миколаєві. Дякуючи його науковим знахідкам, вперше широкому колу зацікавлених читачів стає відома точна кількість суден, що зійшли із стапелів Миколаївського Адміралтейства за 70 років з початку побудови першого парусного судна у 1790 р. до фактичної ліквідації Чорноморського парусного флоту після Паризького мирного договору 1856 р. [10]. Чітко простежується концепція дослідника: місто створювалось як верф військового флоту, успіх створення якої забезпечив становлення і розвиток усіх видів суднобудування. Реалізацію суднобудівних програм у Миколаєві автор надзвичайно тісно пов’язує з творчою діяльністю “батьків-засновників міста”, видатних історичних особистостей в галузі науки, техніки, технології кораблебудування. У його працях науковість і об’єктивність є головною рисою, яка досягається позитивним ставленням до досліджень своїх попередників. Все це, безумовно, зберігається і відшліфовується в подальших роботах Ю.С.Крючкова.

У зв’язку з тим, що концептуальні основи всіх його праць з історії Миколаєва і кораблебудування не змінювались, автор дозволить собі порушити принцип хронологічного аналізу літератури і відзначить одну з останніх робіт дослідника – “Історію Миколаєва” [11]. Названа праця охоплює період з часу заснування Миколаєва до наших днів. До досліджуваної нами проблеми – суднобудівної промисловості – автор звертається в міру викладу історії Миколаєва, яка написана на основі широкого кола джерел і літератури. Відмітимо, що багатопланова діяльність автора в галузі вивчення історії кораблебудування дозволила йому заявити про себе (з 1977 р.) і як про творця нової допоміжної історичної науки про назви кораблів – “кароніміки” [12].

У 60-80-ті роки ХХ ст. історія становлення Миколаєва як міста корабелів у тій чи іншій мірі знаходить відображення в багатотомних працях

з історії України [13], історії міст і сіл УРСР (Миколаївська обл.) [14]. Слід нагадати: викладення матеріалу в даних працях подавалось у плані марксистсько-ленінських оцінок історичного минулого, а також штучно перебільшувалася роль КПРС у всіх процесах, що відбувалися в часи тоталітарного режиму. Однак історична цінність даних видань зберігається, оскільки визначальним у них є джерельна основа та професіоналізм авторів, які досліджували проблему в межах тривалих хронологічних рамок.

Життя Миколаєва як міста корабелів висвітлюють роботи 70-80-х рр. XX ст.: Р.С.Кац, О.М.Златопольської, А.І.Смирнова, П.Виборного, В.Гуйвана, А.Журавля, Л.А.Пляскова, Л.М.Кучеренко, А.Малярчука, які присвячені історії становлення і розвитку окремих суднобудівних заводів [15]. Книги, розраховані на широке коло читачів, носять характер нарисів. Історія заводів подається в багатоплановому аспекті: у тісному зв'язку з життям міста; становленням, формуванням професійного робочого колективу; кадрів інженерно-технічної інтелігенції; з багатю інформацією про кораблі, що будуються. У той же час цим книгам притаманний спільний недолік: велика кількість прийнятих штампів радянського часу: "...гниль царського режиму..." [16], "...полум'я соціалістичного змагання..." [17]), без чого публікувати роботи в той період було б важко.

У кінці XX – на початку XXI ст. інтерес до історії Миколаєва як центра суднобудування підвищується, бо сучасна Україна – морська індустріальна держава – не може не вважати об'єктом своєї першочергової уваги подальше вдосконалення промислового суднобудування.

Одну з перших спроб по-новому проаналізувати історію Миколаєва – міста корабелів здійснили В.П.Шкварець і М.Ф.Мельник – автори книги "Миколаївщина: погляд крізь століття" [18]. Дослідники "...прагнули до максимальної наукової об'єктивності, наближення до історичної правди на основі пошуків нових підходів, властивих сучасній українській історичній науці" [19]. Зрозуміло, в роботі, де Миколаївщина представлена з найдавніших часів до наших днів, історії суднобудування відведено небагато сторінок. Але вони написані з урахуванням літератури, яка вийшла раніше, з використанням першоджерел [20].

Серед досліджень, опублікованих в кінці XX – на початку XXI ст., автор вважає необхідним

зупинитись на виданнях, пов'язаних з історією Українського державного морського технічного університету ім. Макарова [21]. Авторами цих праць є доктор технічних наук, професор Б.А.Бугаєнко, кандидат технічних наук, доцент А.Ф.Галь. У названих роботах столітня історія кораблебудівної освіти в Україні подається в нерозривному зв'язку з історією суднобудування, що безумовно важливо для історіографічного аналізу. Висвітлення проблеми в такому аспекті дозволило прослідкувати роль науки, технології в галузі кораблебудівного виробництва.

У першій книзі досліджується історія міста, його суднобудівна промисловість, зародження і становлення Миколаївського кораблебудівного інституту: "...кожний факт побудований на історичних даних, свідченнях очевидців і власних спостереженнях авторів..." [22]. Дослідники вперше вводять до наукового обігу дані про кількість побудованих у Миколаєві суден (всього 2340 за більш ніж двохсотрічний період) [23].

У другій книзі підкреслюється, що практично вся сторічна історія кораблебудівної освіти в Україні пов'язана з Миколаївським кораблебудівним інститутом. Автори представили у своїй роботі цікаву галерею портретів учених і педагогів різних років. Як говориться в передмові книги, "...за весь час існування нашого МКІ-УДМТУ в ньому було підготовлено 38280 інженерів, які склали золотий фонд суднобудівників Миколаєва, Херсона, Керчі, Києва, Севастополя, Феодосії і багатьох міст Росії і СНД" [24].

Історіографічна цінність названих праць полягає і в тому, що визначається місце, роль учених – носіїв науково-дослідницької думки в суднобудівній промисловості. Розділи, присвячені історії суднобудування Миколаєва, займають у названих книгах значне місце. Вони свідчать про високопрофесійну майстерність авторів і урахування джерел, літератури, що вийшла в попередні роки.

Сьогодні також зберігається традиція написання праць з історії суднобудівних заводів Миколаєва. Практично одночасно видаються дві книги, присвячені сторіччю Чорноморського суднобудівного заводу.

Перша – "Народжений в краю корабельному" [25] – описує історію розвитку другого п'ятдесятиріччя (1947-1997) Чорноморського суднобудівного заводу. В цей час були збудовані унікальні військові, цивільні, науково-дослідницькі кораблі, про які не згадувалось раніше через

цензуру. Спеціальний нарис відведений людям – творцям кораблів. Особливо цінним є перелік головних кораблів, побудованих на цьому заводі, а також таблиці про кількість суден різних класів, випущених з початку заснування до 19-97 р. [26]. Автори книги не забули і про своїх попередників, які писали про історію миколаївського суднобудування. Їх роботи використані і перераховані в списку літератури [27]. Друга – праця директора Чорноморського суднобудівного заводу Ю.Макарова “Авіаносець” [28] – ніби поєднує спогади і наукове дослідження про найбільш важливі події, факти, пов’язані із будівництвом цих могутніх кораблів.

Про роль і значення Миколаєва як центра суднобудівної промисловості на півдні України свідчить досить серйозна увага до історії його розвитку у фундаментальній п’ятитомній праці “Історія вітчизняного суднобудування”, виданій в Санкт-Петербурзі в 1994-1996 рр. Відмітимо, що XV-XVII розділи першого тому даного дослідження написані миколаївським спеціалістом з історії парусного флоту, кандидатом технічних наук, доцентом А.Г.Сацьким, який уже у вісімдесяті роки опублікував ряд статей з названої тематики [29].

Література

1. Крючков Ю.С. История Николаева: От основания до наших дней. – Николаев: Возможности Киммерии, 1996. – С. 65.
2. Николаевцы: Энциклопедический словарь. 1789-1999. – Николаев: Возможности Киммерии, 1999. – С. 311.
3. Шмидт А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. Часть первая. – СПб.: Воен. типогр., 1863; Шмидт А. Материалы для географии и статистики России, составленные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. Часть вторая. – СПб., тип. Калиновского, 1863.
4. Николаевцы. – С. 191-192.
5. Там само. – С. 254.
6. Ге Г.Н. Исторический очерк столетнего существования города Николаева при устье Ингула (1790-1890). – Николаев, 1890.
7. Журавель А.Л. Первый корабль революции // Судостроение. – 1970. – № 11. – С. 52-53; Его же. Яхта, построенная по проекту адмирала Лазарева // Судостроение. – 1973. – № 9. – С. 57-58; Его же. Эскадренные броненосцы Черноморского флота // Судостроение. – 1976. – № 12. – С. 53-54.
8. Выборный Н. Николаев. – Одесса: Маяк, 1973. – 108 с.; Павлик И., Лифанов В., Мычакская Л. Николаев: Улицы рассказывают. – Одесса: Маяк, 1988; Лифанов В., Милошенко В. Николаев: 1789-1989. Страницы истории: Справочник. – Одесса: Маяк, 1989. – 154 с.
9. Крючков Ю.С. Алексей Самуилович Грейг. – М.: Наука, 1984; Его же. Самуил Карлович Грейг. – М.: Наука, 1988; Его же. Имя на борту. – М.: Транспорт, 1988; Его же. Старый Николаев и окрестности: Топонимический словарь-справочник. – Николаев: Дикий сад, 1991.
10. Крючков Ю.С. Вклад николаевских корабелов в создание Черноморского флота // Судостроение. – 1983. – № 4. – С. 61-63.

Зрозуміло, в такому узагальненому дослідженні, як “Історія вітчизняного суднобудування”, новизни в описі історії суднобудування Миколаєва шукати не доводиться, але слід підкреслити: краєзнавча література, роботи, що вийшли з даної тематики за межами нашого регіону, авторами п’ятитомної праці враховані, як враховані і архівні матеріали з проблеми [30].

Безсумнівний інтерес викликають довідкові видання, що вийшли останнього часу про Миколаївчину. Так, енциклопедичний словник “Миколаївці” містить дві тисячі персоналій, тисячу п’ятсот портретів та ілюстрацій, присвячених історії суднобудування, життю видатних корабелів нашого краю [31].

Таким чином, навіть побіжний огляд літератури з проблем історії кораблебудування на Миколаївщині дозволяє зробити висновок про значну роботу, виконану дослідниками з метою зібрання і узагальнення інформації, введення до наукового обігу як опублікованих першоджерел, так і архівних матеріалів. Це переконує в необхідності створення монографічного дослідження про історію суднобудування України, визначення в ній ролі Миколаєва, інших міст нашої країни.

11. Его же. История Николаева. От основания до наших дней. – Николаев: Возможности Киммерии, 1996. – 390 с.
12. Борозин М.Л. Дыкание моря // Наука в СССР. – 1984. – № 2. – С. 112; Крючков Ю.С. Каронимика – наука о названиях кораблей // История, этнография, культура, нові дослідження. IV Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Миколаїв: Атоп, 2002. – С. 274-276.
13. История Украинской ССР. – К.: Наук. думка. – 1984. – Т. 3. – С. 596; История Украинской ССР. – К.: Наук. думка, 1983. – Т. 7. – С. 176; История Украинской ССР. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 10. – С. 317-318.
14. Історія міст і сіл Української РСР. Миколаївська область. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1971. – С. 75, 79, 81, 86, 101, 103, 121.
15. Кац Р.С., Златопольская О.М., Смирнов А.И. Черноморский судостроительный. – 1898-1972. – Л.: Судостроение, 1973. – 354 с.; Выборный П., Гуйван В., Журавель А. Имени 61 Коммунара. – Одесса: Маяк, 1973. – 200 с.; Плясков Л.А., Кучеренко Л.М. Наш Черноморский. 1897-1987. – М.: Мысль, 1989. – 381 с.; Мальярчук А.А. Верфь на Ингуле. – Л.: Судостроение, 1989. – 405 с.
16. Плясков Л.А., Кучеренко Л.М. Наш Черноморский. 1897-1987. – С. 46.
17. П. Выборный, В. Гуйван, А. Журавель. Имени 61 Коммунара. – С. 123.
18. Шкварець В.П., Мельник М.Ф. Миколаївщина: погляд крізь століття: Нарис історії. – Миколаїв. 1994. – 385 с.
19. Там само. – С. 4.
20. Там само. – С. 36, 40-41, 43-44, 267.
21. Бугаенко Б.А., Галь А.Ф., Костенко Н.М. Николаевский кораблестроительный: Очерк истории института – университета. – Николаев: УГМТУ, 1995. – 241 с.; Бугаенко Б.А., Галь А.Ф. Николаевский кораблестроительный: Судьбы выдающихся выпускников и учёных НКИ-УГМТУ. Очерк истории института – университета. – Николаев: УГМТУ, 2002. – 218 с.
22. Бугаенко Б.А., Галь А.Ф., Костенко Н.М. Николаевский кораблестроительный: Очерк истории института – университета. – С. 212.
23. Там само. – С. 213.

24. Бугаенко Б.А., Галь А.Ф. Николаевский кораблестроительный: Судьбы выдающихся выпускников и ученых НКИ-УГМТУ. – С. 5.
25. Плясков Л.А., Кучеренко Л.М. Рождённый в краю корабельном. – К.: Компьютерные системы, 1997. – 185 с.
26. Там само. – С. 384-392.
27. Там само. – С. 393-396.
28. Макаров Ю. Авианосец: Посвящается 100-летию Черноморского судостроительного завода. – Николаев, 1997. – 218 с.
29. Сацкий А.Г. Новые материалы о фрегате “Св. Николай” // Судостроение. – 1983. – № 4. – С. 63-66; Его же. “Св. Павел” – флагманский корабль эскадры Ушакова // Судостроение. – 1984. – № 10. – С. 57-59; История отечественного судостроения: В 5 т. – Т. 1. – СПб.: Судостроение, 1994. – С. 248-411.
30. История Отечественного судостроения: В 5 т. – СПб.: Судостроение, 1994-1996.
31. Николаевцы: Энциклопедический словарь. 1789-1999. – Николаев: Возможности Киммерии 1999. – 374 с.

Надійшла до редколегії 05.06.2003 р.